

Božena Němcová (4. 2. 1820 Vídeň – 21. 1. 1862 Praha)

Česká spisovatelka a folkloristka, jedna ze zakladatelských osobností českého literárního realismu.

Božena Němcová se narodila jako nemanželská dcera **Barbora Panklová** v r. 1820 ve **Vídni** – hlavním městě Rakouského císařství. Jejím otcem byl rakouský panský kočí **Johann Pankl** (1794 – 1850). Pracoval ve službách hraběte Karla Rudolfa von der Schulenburga a jeho manželky vévodkyně Kateřiny Vilemíny Zaháňské. Panklovou partnerkou byla Češka **Terezie Novotná** (1797 – 1863), která ve Vídni pracovala jako servírka.

Když manželé Schulenburgovi odjeli z Vídně na své letní sídlo – **zámek Ratibořice ve východních Čechách** –, Johann a Terezie náleželi do jejich doprovodného služebnictva a v srpnu 1820 měli v České Skalici svatbu. Posléze se jim narodilo dalších 12 dětí, z nichž však polovina zemřela v dětském věku. Rodina Panklových nejprve (1820 – 1830) bydlela v **panském bělidle**: šlo o venkovské stavení, které sloužilo pro praní zámeckého prádla.

V letech **1825 – 1830** s rodinou Panklových bydlela **babička – Tereziina matka Marie Magdalena Novotná** (asi 1770 – 1841), ovdovělá rodačka z východočeského městečka Dobrušky: k Terezii se přistěhovala, aby jí pomáhala s péčí o děti a domácnost.

Barbora – v nejmladších letech oslovovaná jako **Betty** – byla živé a inteligentní děvče. Již od 4 do 6 let věku měla soukromého učitele a potom chodila do **školy v České Skalici**.

Dětská léta však pro ni byla formativním obdobím především díky babičce. Svá vnučata **babička** mnohostranně ovlivnila svými životními zkušenostmi, vstřícnou, ale konzervativně důslednou povahou, neokázalou zbožností a moudrostí venkovského člověka nezasaženého povrchním modernismem. Po letech se stala titulní postavou **knížky Babička**, v níž ovšem Němcová spojila reálné události s příběhy i charaktery, jež vytvořila či upravila podle svého autorského záměru.

Vztah babičky Magdaleny a její dcery Terezie, která se nechala ovlivnit panským prostředím, byl v mnohém konfliktní, a tak babička po 5 letech bělidlo opustila a nakonec se svou další dcerou Johanou odešla do Vídně, kde posléze zemřela.

V r. 1830 vévodkyně Zaháňská dala panské bělidlo zbořit a Panklovi byli přestěhováni do nevládného, přízemního bytu v **ratibořském panském statku**.

Léta **1830 – 1833** Betty strávila na zámku v nedalekých **Chvalkovicích** v rodině panského správce Augustina Hocha: pomáhala tam v domácnosti a za to ji Hoch učil němčině, zeměpisu, hudbě atd., ale hlavně jí otevřel bohatý svět literatury (byť prakticky výhradně německojazyčně).

Betty vyrostla ve výjimečně krásnou **dívku** charismatického projevu, v němž dominovaly přirozená otevřenost a uchvacující vypravěčství; již od svých čtrnácti let dokázala poplést hlavu jak zahálčivým mladíkům kolem obou zámků, tak i seriózním mužům o nemálo let starším.

Ze všech blízkých lidí byl ovšem Betty nejbližší její **otec**: urostlý, pohledný, zodpovědný, v práci vysoce ceněný pro svou spolehlivost. Pod vlivem jednak **preromantické četby** a otcova osobního příkladu, jednak pod tlakem syrových, finančně napjatých životních podmínek rodiny si Betty již na prahu dospělosti vytvořila jak smysl pro **realistické vnímání okolního světa** sociálního i přírodního, tak také touhu po naplnění **vysokých životních ideálů**.

Matka Terezie s obavami sledovala Bettyiny svádivé kontakty s chlapci a v obavě, aby dívku nepotkalo nečekané mateřství, prosadila Bettyin časný sňatek. Manželem se stal **Josef Němec (1805 – 1879)**: pocházel z východních Čech, na

pražském gymnasiu byl žákem jazykovědce Josefa Jungmanna a také pod jeho vlivem se stal pevným stoupencem českého vlasteneckého hnutí. Nyní sloužil jako **důstojník finanční (celní) stráže**. Setrvale projevoval odpor vůči germanizaci veřejného života a vůči rakouskému režimu obecně. Byl vzdělaný, fyzicky zdatný, vojensky systematický, ve společnosti oblíbený, ovšem v ústraní v mezních situacích hrubý. Ač politicky nespolehlivý, u finanční stráže mohl sloužit jednak díky své profesionalitě, jednak díky tomu, že působil zpravidla v odlehlejších lokalitách. **Svatba Betty a Josefa se konala r. 1837 v České Skalici.**

Barbora vstupovala do manželství s negativními pocity – šlo o příkrý konec jejích svobodných let. Josef Němec jí ovšem otevřel novou dimenzi života – seznámil ji s hloubkou i šíří aktuálního **českého vlasteneckého úsilí** a natrvalo jí získal pro intenzivní aktivity v tomto směru.

Problémy přišly v soukromém životě: jinak svobodomyslný Josef byl stoupencem – a Barbora naopak odpůrkyní – zažitého měšťanského vzorce, kdy se život středostavovské vdané ženy měl koncentrovat kolem triády *Kinder – Küche – Kirche*.

Intimní život Němcových brzy vyústil v sérii těhotenství a porodů: Barbora byla již ve 22 letech čtyřnásobnou matkou a tato zátěž přinesla jejímu subtilnímu organismu trvalé gynekologické potíže.

Děti byli **Hynek** (1838 – 1853), **Karel** (1839 – 1901), **Theodora** (1841 – 1920) a **Jaroslav** (1842 – 1898). Všechny přišly na svět v době, kdy se rodina musela několikrát stěhovat: Josef Němec byl totiž kvůli svým politickým názorům často překládán z jednoho působiště na druhé, a tak v letech 1837 – 1841 Němcovi rychle vystřídali východočeská města **Červený Kostelec**, **Josefov** a **Litomyšl** a obec **Polnou** na Českomoravské vrchovině.

Ovšem v r. **1842** přišla na řadu **Praha**, kam byl Josef služebně povýšen. Němcovi zde strávili 3 šťastné roky. Plně se začlenili do již rozvinuté české obrozenecké společnosti plné slavných jmen.

Manželé Němcovi se jako výjimečně pohledný a ve společensko-politických názorech odvážný pár stali ozdobou pražských vlasteneckých plesů a Barbora se pustila také do **literární tvorby**: tehdy začala místo mezinárodního křestního jména Barbora užívat ryze české jméno **Božena**.

Nejprve se soustředila na **sbírání lidových pohádek**: zapisovala si je **podle ústního vyprávění** venkovských lidí, ale **upravovala je** podle pravidel umělé **preromantické literatury**. Mírnila naturalistickou drsnost původního lidového podání, propracovávala charaktery postav a dokázala vygradovat děj až k nápaditému rozuzlení, takže leckteré její pohádky žánrově směřují spíše k dívčí četbě: všechny strážně překoná věrná láska, která připraví cestu pro nastolení svrchované spravedlnosti a obecného dobra. Němcová zároveň straní **českým lidovým charakterům**, prostředí líčí s **realistickou věrností**, ale nevyhýbá se ani humoru. V r. **1844** Božena Němcová s dětmi přijela na léto do **Ratibořic**: setkala se tu s matkou a bydlela na **Starém bělidle** – v chalupě u řeky Úpy.

V letech **1845 – 1848** rodina Němcových žila v západočeském, folklorně velmi atraktivním kraji **Chodsku** (v **Domažlicích** a ve **Všerubech**). Po **pražském vypuknutí revoluce 1848 – 1849**, která odstranila feudalismus a na čas přinesla svobodu projevu, manželé Němcovi propagovali mezi chodským lidem revoluční myšlenky. Poté, co v **červnu 1848** rakouská armáda **Prahu** obklíčila a začala ostřelovat z děl, **Božena Němcová** v přestrojení za chodskou selku do města odvážně pronikla, aby tam podpořila své přátele.

V letech **1848 – 1850** Němcovi bydleli v polabském **Nymburce**, ale **po porážce revoluce** a v souvislosti s **nastolením neoabsolutismu** pod taktovkou **ministra vnitra Alexandera Bacha** byl Josef Němec opět přeložen – nyní vlastně za trest – do německojazyčného **Liberce** (**1850**).

Tady **manželská krize** Němcových vypukla naplno. Božena si přála žít v Praze s českojazyčnými školami a s početnými přáteli, ale Josef se nechal převelet na lépe placené místo

až do vzdálených **Uher**, kde pak sloužil (1850 – 1855) na maďarsko-slovenské hranici. Rodina od té doby žila odděleně: Božena s dětmi se přestěhovala zpátky do Prahy, ale několik letních období trávili ve vcelku dobré atmosféře u Josefa (jezdili tam vlakem). Božena odtamtud podnikala **cesty po Slovensku**: vytvořila si **osobní kontakty se slovenskými obrozenci** (básníkem Samem Chalupkou aj.) a sbírala **slovenské pohádky**. Stala se jednou z prvních osobností posilujících **česko-slovenské vztahy**, jež o sedm desetiletí později vyústily ve vytvoření společného státu.

V Praze Božena navázala mj. přátelství se dvěma dospívajícími dívkami – sestrami Johanou a Sofií ze zámožné pražské podnikatelské rodiny **Rottových** a pod jejím vlivem se obě také rozhodly pro spisovatelskou činnost: úspěšnější Johana se pod pseudonymem **Karolina Světlá** posléze stala po Němcové druhou celonárodně uznávanou českou literátkou.

Stejně jako celá česká společnost také Božena Němcová sdílela **zklamání z národnostně neúspěšné revoluce 1848 – 1849**. Příčiny viděla v tom, že revolucionáři nebyli dostatečně početní, starali se jen o národnostní, a nikoli o sociální problémy a nepodněcovali účast žen.

Sama se rozhodla pro zásadní **proměnu své tvorby**. V průběhu pouhých deseti let (během 50. let 19. století) napsala a publikovala všechna svá **díla určená dospělým čtenářům**. Tyto práce jsou **žánrově nevyhraněné**, oscilují mezi povídkou, novelou a románem. Odehrávají se v různých oblastech českého venkova a spojují v sobě **rysy několika literárních směrů**: (1) zápletky bývají **preromantické** (jde tu o osobní štěstí mladých lidí, zejména dívek; happy end bývá pravidlem), (2) prostředí je vylíčeno s **realistickou** přesností (ovšem bez balzacovské či dickensovské syrovosti), (3) sociální citlivost společnosti je testována jejím vztahem k **romanticky** výjimečným postavám a (4) konfliktní mezilidské vztahy mohou být napraveny směrem k **biedermeierovské** harmonii.

Němcová své příběhy vypráví **bezprostředním, kontaktním způsobem**. Klíčové **postavy** odpovídají pojmu **dobrý člověk**. Ten je přirozeně schopen lásky – od rodičovské a intimní až k obětavosti ve prospěch okolí. Němcová samozřejmě ví, že realita bývá jiná, ale vyjadřuje přesvědčení, že dobré jádro je skryto i v lidech na první pohled bezcitných a že vliv dobrých lidí ve společnosti jednou převládne, neboť tyto typy jsou spojeny s většinovým lidovým prostředím a s obecnou dějinnou tendencí ke spravedlnosti. Celé dílo Němcové svědčí o napětí mezi skutečností a snem; bývá tu spatřován vliv francouzského osvícenského filozofa Jeana-Jacquesa Rousseaua. Nepočtené postavy ryze záporné jsou u Němcové líčeny karikaturně a končí na okraji děje.

Vrcholem tvorby Němcové je knížka **Babička (1855)**. Němcová ji napsala v nejtěžším období svého života. Poté, co jí zemřel otec, postihla rodinu **smrt nejstaršího syna Hynka** – prohrál boj s plicní chorobou tuberkulózou. Josef Němec jako politicky nespolehlivý přišel dokonce na rok o práci a rozdělená rodina se propadla do chudoby. Babička má podtitul **Obrazy venkovského života** a vyznačuje se mozaikovou kompozicí: hlavní linie s jen pozvolným dějem se prolíná s dynamickými epizodickými pasážemi, mnohdy retrospektivními; to vše je zářímováno do cyklu venkovského roku, jež ovšem protíná jednak kontrast venkova a zámku, jednak dva gradující milostné příběhy: tragický Viktorčín a optimistický Kristlín a Jakubův. Tím vším je Babička nečekaně **blízká postmoderní literatuře** dneška.

Božena Němcová, žijící tehdy neobvyklý život **samostatné, nezávislé ženy**, která se rozhodla z honorářů uživit sebe i děti, poutala pozornost mnohých **mužů**. S některými se sblížila i intimně. Nepochybné se v tomto směru zdají vztahy s básníkem Václavem Bolemírem Nebeským (žil 1818 – 1882), lékařem a přírodovědcem Janem Helceletem (1812 – 1876), lékařem Vilémem Lamblem (1824 – 1895) a studentem Hanušem Jurenkou (1831 – 1882). Němcová zjevně toužila po ideálním, empatickým partnerovi, avšak marně: její milenci sice s ní sdíleli kulturní zájmy, ale netajili se tím, že manželství si představují konvenční.

V r. **1856** se Němcová účastnila organizace demonstrativního pražského **pohřbu Karla Havlíčka Borovského** a iniciovala umístění trnové koruny mučednictví na jeho rakev.

V r. **1858** Němcová přijala nabídku začínajících literátů **Jana Nerudy a Vítězslava Háška** (i **Karoliny Světlé**) a zúčastnila se práce na **almanachu *Máj***: knížka inspirovaná nadčasovostí Karla Hynka Máchy spojila ikony české literatury (vedle Němcové třeba Karla Jaromíra Erbena) s nadějnými mladými autory v atmosféře policejního útlaku a společenské rezignace: almanach *Máj* ukázal, že navzdory poměrům **česká literatura má silné zázemí a pokračuje ve svém rozvoji**.

Josef Němec ještě dostal místo na celnici v deštivém alpském **Villachu** (1856 – 1857), ale pak byl penzionován a k rodině se vrátil jako zapšklý stárnoucí muž. To již Božena zápasila s gynekologickou rakovinou: z donedávna krásné ženy a kolem čtyřicítky rychle stala obětí postupující smrtelné choroby. Když v roce **1859** bachovský absolutismus padl a nastala **mírná liberalizace poměrů**, Němcová přijala nabídku od litomyšlského nakladatele Jana Augusty, aby připravila vydání svých **sebraných spisů**. Mělo ji to natrvalo finančně zajistit, ale uprostřed práce **zemřela**. Josef Němec ji přežil o řadu let a zemřel v rodině svého syna Karla v jihočeském Táboře.

Různé **úseky ze života Boženy Němcové** se staly námětem **uměleckých děl**: jedná se zejména o román **Jindřicha Šimona Baara *Paní komisarka*** (1923), o německý film ***Této noci hvězdy nevyšly*** (2005; režie Dagmar Knöpfelová, v hlavní roli Corinne Harfouchová) a o českou TV minisérii ***Božena*** (2021; režie Lenka Wimmerová, v titulní roli Anna Kameníková a Aňa Geislerová).

Některá díla:

Obrazy venkovského života *Babička* (1855): jedna z nejúspěšnějších knih v celých dějinách české literatury, první překlad 1858 do němčiny, dodnes přeložena do téměř třiceti jazyků, pozoruhodní ilustrátoři Adolf Kašpar, Václav Špála, Zdeněk Burian, Vladimír Tesař, Martin Velíšek; zfilmováno 1921 – 1922 (režie Thea Červenková, v titulní roli Ludmila Innemannová; němý film), 1940 (režie František Čáp, hrají Terezie Brzková /babička/, Nataša Tanská /Barunka/, Marie Glázrová /paní kněžna/) a jako dvoudílný TV film 1971 (režie Antonín Moskalyk, hrají Jarmila Kurandová /babička/, Libuše Šafránková /Barunka/, Květa Fialová /paní kněžna/, Libuše Geprtová /Viktorka/); v Ratibořicích je sousoší *Babička s dětmi* od Otto Gutfreunda z 1922;

Románové povídky *Pohorská vesnice* (1856), ***V zámku a podzámčí*** (1856);

Povídky *Baruška* (1852), ***Sestry*** (1854), ***Divá Bára*** (1855; film 1949: režie Vladimír Čech, v titulní roli Vlasta Fialová), ***Karla*** (1855), ***Chudí lidé*** (1856), ***Dobry člověk*** (1858), ***Chyže pod horami*** (1858; v almanachu *Máj*), ***Pan učitel*** (1859);

Soubory pohádek *Národní báchorky a pověsti* (7 svazků 1845 – 1846; ve 2. vydání 14 svazků 1854 – 1855): ***Vodní paní***, ***O Popelce*** (film *Tři oříšky pro Popelku*: 1973, režie Václav Vorlíček, v hlavních rolích Libuše Šafránková a Pavel Trávníček), ***O Slunečníku, Měsíčníku a Větrníku*** (film *Princ a Večernice*: 1978, režie Václav Vorlíček, v hlavních rolích Libuše Šafránková a Juraj Ďurdiak), ***Neohrožený Mikeš*** (film *O statečném kováři*: 1983, režie Petr Švéda, v titulní roli Pavel Kříž), ***Čert a Káča*** (opera 1899, hudba Antonín Dvořák, libreto Adolf Wenig), ***Chytrá horákyň***, ***O princezně se zlatou hvězdou na čele*** (film 1959: režie Martin Frič, v hlavních rolích Marie Kyselková a Josef Zíma), ***Potrestaná pýcha*** (film *Pyšná princezna*: 1952, režie Bořivoj Zeman, v hlavních rolích Alena Vránová a Vladimír Ráž), ***Princ Bajaja*** (loutkový film 1950: režie Jiří Trnka; hraný film 1971: režie Antonín Kachlík, v hlavních rolích Ivan Palúch a Magda Vašáryová), ***Sedmero krkavců***, ***O Smolíčkovi***, ***Pohádka o perníkové chaloupce***, ***Pohádka o kohoutkovi a o slepičce*** aj.; ***Slovenské pohádky a pověsti*** (10 svazků, 1857 – 1858): nejznámější je ***Sůl nad zlato*** (film *Byl jednou jeden král*: 1954, režie Bořivoj Zeman, hrají Jan Werich, Milena Dvorská, Vlasta Burian, Terezie Brzková);

Folkloristické práce *Obrazy z okolí domažlického* (1845 – 1846), ***Obrazy ze života slovenského*** (1859);

Cestopis Zpomínky z cesty po Uhřích (1854).

<https://www.kniznice.cz/edicni-plan/bozena-nemcova>

<https://antikvariatkh.cz/helena-sobkova-tajemstvi-barunky-panklove-portret-bozeny-nemcove/>

<https://www.muzeumbn.cz/bozena-nemcova/josef-nemec/>

https://cs.m.wikipedia.org/wiki/Soubor:Bozena_Nemcova_black.jpg

https://www.idnes.cz/zpravy/revue/spolecnost/kviz-tri-orisky-pro-popelku-50-let-safrankova-travnicek.A231110_181945_lidicky_zar

<https://www.topzine.cz/babicka-bozeny-nemcove-stare-belidlo-oziva-diky-starosvetske-starence?galerie&obrazek=287853>